

บทคัดย่อ

หลังจากที่พระพุทธศาสนาได้ถูกประกาศเป็นศาสนาเมื่อประมาณ 2560 กว่าปีล่วงมาแล้ว จากนั้นพระพุทธศาสนาและคำสอนของพระพุทธองค์ ได้เผยแผ่ออกสู่ดินแดนต่างๆ โดยเหล่าพระอรหันต์และพระสาวก แต่เนื่องจากพุทธวจนะก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น ทรงตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับการละพระวินัยบางข้อว่า "ดูก่อนอานนท์สังฆเมื่อต้องการก็พึงถอนสิกขาบทเสียเล็กน้อยโดยการที่เราล่วงไปแล้ว" จึงทำให้พระสาวกบางองค์ก็ละพระวินัยบางข้อลง บางองค์ก็ปฏิบัติพระวินัยเดิมอย่างเคร่งครัด ก่อให้เกิดความแตกต่างหมู่สงฆ์และในพระธรรมวินัยและเป็นจุดที่ทำให้เกิดการแบ่งศาสนาพุทธออกเป็น 2 นิกายใหญ่ๆ คือ

1.ฝ่ายมคธ เป็นสถวีระหรือเถรวาทนิกาย ถือนิติของพระเถระตามการทำสังคายนาครั้งแรกเป็นหลัก

2.ฝ่ายสันสกฤต เป็นคณะสงฆ์เถาพุทธานุกูลในการลดหย่อนพระวินัยลง ซึ่งต่อมานอกจากจะมีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องพระวินัยแล้ว การตีความหลักธรรมบางประการก็ยังเกิดความขัดแย้งกัน ทำให้ได้มีการแยกตัวเกิดเป็นนิกายต่างๆ อีก 18 นิกาย

สำหรับรูปเคารพพระไภษัชยคุรุฯ หรือพระพุทธเจ้าแพทย์ ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าในลัทธิความเชื่อในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ในเบื้องต้นไม่ได้มีการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าองค์นี้หรือพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์ การรักษาผู้ที่เจ็บป่วยมานานักในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาต่างๆ ในประเทศอินเดีย แต่มีคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตร ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนาแบบมหายาน กล่าวว่าพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรมิหน้าที่ช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นทุกข์และนำมนุษย์ทุกคนเข้าสู่นิพพานพร้อมกัน และมีประโยชน์หนึ่งที่กล่าวว่าพระองค์สามารถช่วยมนุษย์ให้พ้นจากความเจ็บปวดทรมานร่างกาย

จากนั้นความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าแพทย์ก็ได้เผยแผ่สู่ดินแดนต่างๆ เช่น ประเทศจีน ซึ่งในประเทศจีนนี้เองเรื่องราวของความเชื่อเกี่ยวกับพระไภษัชยคุรุฯ ได้มีความชัดเจนมากขึ้น ทั้งด้านเอกสารที่เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงปณิธานของพระองค์ การสร้างรูปเคารพ และอาคารทางศาสนาเพื่อประดิษฐานพระองค์ จากนั้นความเชื่อดังกล่าวได้เผยแผ่ออกสู่ประเทศต่างๆ เช่น ญี่ปุ่น ทิเบต กัมพูชา ฯลฯ

ในส่วนของประเทศไทยเราก็ได้รับแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระไภษัชยคุรุฯ มาด้วยเช่นกัน เรื่องราวและรูปเคารพของพระองค์ได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ที่เราได้รับอิทธิพลมาจากกัมพูชาในช่วงสมัยกษัตริย์จักรวรรดิ 7 ที่พระองค์ท่านโปรดให้สร้างอโรคยศาลา และประดิษฐานพระไภษัชยคุรุฯ ไว้ภายใน เพื่อประโยชน์ในการรักษาพยาบาลคนป่วยในดินแดนของพระองค์ ตามเส้นทางถนนโบราณจากเมืองพระนครสู่หัวเมืองต่างๆ สำหรับในส่วนของประเทศไทยคือเส้นทางจากเมืองพระนครสู่เมืองพิมาย

โดยพุทธลักษณะของพระโกษชัยคุรุฯ ที่พบในประเทศไทยในช่วงแรกนี้ ได้รับความเชื่อมาจากอิทธิพลของอาณาจักรขอม มีพุทธลักษณะโดยรวมคล้ายพระพุทธรูปนาคปรก องค์พระทำเป็นรูปนาคคลมีลักษณะตามคัมภีร์มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการเช่น ขมวดพระเกศาเป็นก้นหอย พระกรณยาว พระอุษณิষะมีพระอุณาโลมอยู่ตรงกลางระหว่างพระขนงทั้ง 2 ข้าง ฯลฯ การฉลองพระองค์มักสวมเครื่องประดับต่างๆ เช่น เทริด พาหุรัด ทองกร คล้ายเครื่องทรงกษัตริย์ จีวรบางเรียบไม่มีลวดลาย ประทับขัดสมาธิราบบนบัลลังก์นาค พระหัตถ์ทั้งสองข้างวางประสานกันบนพระเพลาแสดงมุทราสมาธิ บนฝ่าพระหัตถ์มีวัตถุคล้ายหม้อยาวหรือผอบวางไว้ หลังพระเศียรมีนาครแผ่พังพานเป็นรัศมี พุทธลักษณะดังกล่าวถือเป็นรูปแบบแรกของพระโกษชัยคุรุฯ ที่เข้าสู่ประเทศไทยโดยลักษณะทางประติมานวิทยาที่สำคัญของพระโกษชัยคุรุฯ ในช่วงแรกนี้คือเป็นพุทธรูปแบบนาคปรกทรงเครื่องอย่างกษัตริย์แสดงมุทราสมาธิ บนฝ่าพระหัตถ์มีหม้อยาววางไว้

ในช่วงที่ 2 ของการสร้างพระโกษชัยคุรุฯ ในประเทศไทย เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ 5) เป็นช่วงเวลาที่เราได้รับความเชื่อในพุทธศาสนาแบบมหายานมาจากประเทศจีน พร้อมทั้งมีการสร้างพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถของวัดแบบจีนิกาย ส่วนพระประธานในอุโบสถสร้างประทับเรียงกัน 3 องค์ และองค์ที่ประทับด้านซ้ายของพระประธานองค์กลางคือพระโกษชัยคุรุฯ ร่วมเป็นพระประธานอยู่ด้วย ส่วนพุทธลักษณะของพระโกษชัยคุรุฯ ในช่วงเวลานี้ แสดงความเป็นพุทธศิลป์แบบจีนมากขึ้นทั้งลักษณะการครองจีวร ลักษณะพระพักตร์ พระวรกาย ส่วนพุทธลักษณะที่เป็นรูปแบบหลักของพระโกษชัยคุรุฯ ยังคงรูปลักษณะเดิมไว้คือทำเป็นรูปนาคคลมีลักษณะตามคัมภีร์มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการเช่น ขมวดพระเกศาเป็นก้นหอย พระกรณยาว พระอุษณิষะ แต่มักไม่แสดงพระอุณาโลม ฉลองพระองค์แบบนกกบวช ไม่สวมเครื่องประดับ ครองจีวรห่มคลุมแบบลักษณะจีวรของภิกษุจีน ประทับขัดสมาธิเพชรเห็นฝ่าพระบาททั้ง 2 ข้าง พระหัตถ์ขวาจะแสดงมุทราที่ต่างกันไป ส่วนลักษณะทางประติมานวิทยาที่สำคัญของพระโกษชัยคุรุฯ ในช่วงเวลานี้คือพระหัตถ์ซ้ายจะวางหงายบนพระเพลา บนฝ่าพระหัตถ์จะมีเจดีย์แบบจีน (ตะ)วางไว้

ช่วง พ.ศ.2550 – 2559 เป็นช่วงเวลาที่การสร้างพระโกษชัยคุรุฯ ขึ้นในประเทศไทยมีการปรับเปลี่ยนทั้งด้านความเชื่อ ด้านรูปแบบทั้งพุทธลักษณะและประติมานวิทยา โดยเกิดการผสมผสานกับความเชื่อในพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่เป็นความเชื่อพื้นฐานในสังคมไทย ทำให้มีการสร้างรูปเคารพพระโกษชัยคุรุฯ ขึ้นในวัดแบบเถรวาทด้วย ส่วนพุทธลักษณะของพระโกษชัยคุรุฯ นั้นก็มีความแตกต่างไปตามแต่ละแห่ง แสดงลักษณะพุทธศิลป์แบบไทยมากขึ้นทั้งลักษณะพระพักตร์ การครองจีวร แต่ยังคงพุทธลักษณะหลัก ของการสร้างองค์พระคือ มีลักษณะตามคัมภีร์มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการเช่น พระกรณยาว พระอุษณิষะ มีพระอุณาโลมอยู่ระหว่างพระขนงทั้ง 2 ข้าง ขมวดพระเกศาเป็นก้นหอย ครองจีวรแบบพุทธศิลป์ไทย พระหัตถ์ขวาจะแสดงมุทราที่ต่างกันไป ส่วนลักษณะทางประติมานวิทยาที่สำคัญของพระโกษชัยคุรุฯ คือพระหัตถ์ซ้ายจะวางหงายบนพระเพลา บนฝ่าพระหัตถ์จะมีลักษณะคล้ายหม้อยาววางไว้

จากการศึกษาของผู้วิจัยในประเด็น “แนวคิด ความเชื่อ และรูปแบบทางประติมานวิทยาของพระ-
ไภษัชยคุรุฯ ในประเทศไทย” เราสามารถสรุปผลการวิจัยได้ว่าความเชื่อในการนับถือพระไภษัชยคุรุฯ ว่าเป็น
พระพุทธรูปเจ้าแพทย์ มีอำนาจพุทธคุณในด้านช่วยให้มนุษย์หายจากความเจ็บป่วยและโรคร้ายต่างๆ นั้นคงเริ่ม
ขึ้นในประเทศจีน ราวพุทธศตวรรษที่ 10 ทั้งด้านเอกสารกัมภีร์และปฏิมากรรมรูปเคารพ จากนั้นได้ส่งต่อสู่
ประเทศต่างๆ ในประเทศไทยเราได้รับแนวคิดและความเชื่อดังกล่าว ช่วงแรกในพุทธศตวรรษที่ 18 จากอิทธิพล
แนวคิด และความเชื่อของกษัตริย์ชั้วรมันที่ 7 ประเทศกัมพูชา โดยมีพุทธลักษณะใกล้เคียงกับพระพุทธรูป
นาคปรก แต่มีวัดถูกทำลายลงเสีย วางบนฝ่าพระหัตถ์ เมื่อกษัตริย์ชั้วรมันที่ 7 สวรรคตและอาณาจักรขอม
เสื่อมอำนาจลงในประเทศไทย ความเชื่อในการนับถือพระไภษัชยคุรุฯ ในฐานะพระพุทธรูปเจ้าแพทย์ ก็ได้
ค่อยๆ หายไปจากประเทศไทย จนถึงช่วงต้นรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 5 ความเชื่อในพุทธศานามหายาน
แบบจีนนิกาย ได้รับการยอมรับมากขึ้นในสังคมไทย มีการสร้างวัดแบบจีนและมีพระไภษัชยคุรุฯ เป็น
ประธานในวัด ทำให้รูปแบบทางประติมานวิทยาของพระไภษัชยคุรุฯ ในช่วงเวลานี้จึงมีลักษณะตามพุทธ
ศิลป์แบบจีน มีการวางเจดีย์แบบจีนไว้บนฝ่าพระหัตถ์ซ้ายที่หงายอยู่บนพระเพลา ลักษณะทางประติมาน-
วิทยาที่มีการนำเจดีย์มาไว้บนฝ่าพระหัตถ์นี้ ผู้วิจัยขอเสนอว่าเป็นการผสมผสานกับความเชื่อในลัทธิเต๋า

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 50 (2550-2559) ความเชื่อในพระไภษัชยคุรุฯ ได้เกิดผสมผสานกันระหว่างแบบ
มหายานกับแบบเถรวาทที่เป็นความเชื่อในพุทธศาสนาที่เป็นหลักในสังคมไทย ทำให้แนวคิดและรูปแบบใน
การสร้างพุทธปฏิมาพระไภษัชยคุรุฯ มีความเป็นพุทธศิลป์แบบไทยมากขึ้น ทั้งลักษณะพระพักตร์ เครื่องทรง
การครองจีวร แต่เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่ารูปเคารพนี้คือพระไภษัชยคุรุฯ บนพระหัตถ์ซ้ายจึงยังคงแสดง
ลักษณะที่สำคัญทางประติมานวิทยาไว้เสมอคือมีวัดถูกทำลายหรือวางไว้

Abstract

Buddhism was declared as a religion since 2,560 years ago and the wisdom of Lord Buddha was distributed to many destinations by Buddhist saints and disciples. Therefore, after the passing of the Lord Buddha, Buddhism was divided into two major extent branches differentiated by the disciplinary practices as follows:

1. Theravada Buddhism: a Buddhism doctrine that agrees to continue on the practice under the disciplines of the first revision of the Lord Buddha's wisdom.

2. Mahayana Buddhism: groups of monks who continue on the practice under the modified disciplines of the first revision of the Lord Buddha's wisdom by the different interpretation which leads to conflicts and separation into 18 denominations.

Phra Bhaisajyaguru Vaitoonprapha or Phra Bhaisajyaguru, in short, as known as the Medicine Buddha (God of Medicine) is one of the Buddha in Mahayana Buddhism. Firstly, Phra Bhaisajyaguru or Medicine Buddha was not recognized, therefore, the Saddharma Pundarika Sutra (Lotus Sutra) or the Lotus of The True Law, the Buddhist scripture of Mahayana Buddhism, defined that Avalokitasavara Bodhisattava saved humankind and brought them to the Nirvana. Specifically, there was a noticeable definition which stated that one of the abilities of Avalokitasavara Bodhisattava was to save humankind from physical painfulness.

The belief related to the Medicine Buddha was expanded to many countries, especially China where the establishment of Phra Bhaisajyaguru was more defined and appeared in the scriptures which recorded the determination of Phra Bhaisajyaguru, the methodology of image creation and buildings for Buddha image installation. This belief was extensively distributed to Japan Tibet Cambodia etc.

In Thailand, the belief of Phra Bhaisajyaguru appeared in the 18th Century when Thailand was influenced by the Cambodia during the reign of the King Jayavarman VII. He decided to build the Chapel of Hospital and had Phra Bhaisajyaguru enshrined inside of the chapel to help and heal the people who suffered from the sickness. The chapels were built in other main cities extended along the ancient road from Phra Nakhon or the capital city to other districts. In Thailand, there were the Chapels of Hospital built along the route from Phra Nakhon to the City of Pimai.

In the early period, Phra Bhaisajyaguru's images found in Thailand were similar to the image form of Buddha sheltered in Naga hood influenced by the belief of the Khmer culture which consists of the 32 Buddha's physical characteristics such as helical hair bundles, two long ears, an insignia between two eyebrows, etc. The decorative accessories are such a crown, arm bracelets, golden pieces worn as the king, plain rope wrapped around the body. The posture of Phra Bhaisajyaguru's images was found as a Buddha image in the meditation sitting on the intertwined coil of the Naga throne and accessorized as a king. The physical characteristics of Phra Bhaisajyaguru's images in the early period comprise of the formation of the Buddha sheltered in Naga hood in meditation sitting posture with a pot of medicine placed on the palm.

The second period, Phra Bhaisajyaguru's image in Thailand was found during the Reign of King Chulalongkorn (King Rama 5) when Mahayana Buddhism from China had been accepted in Thailand. The Chinese-Mahayana Buddhism influenced the creation of Buddha images and temples. According to Chinese-Mahayana Buddhism, the temples were built with three Buddha images, the principle Buddha which is the Lord Buddha image must be placed in the middle and Phra Bhaisajyaguru's image must be placed the left. The physical characteristics of Phra Bhaisajyaguru's image were influenced by Chinese-Mahayana Buddhism and reflected the Chinese Buddha's artistic form such as; the wearing rope similar to Chinese monks, facial and body structure similar to Chinese. However, the significant Buddha physical characteristics were still comprised, such as helical hair bundles, two long ears, forehead without brows, the body roped as a Chinese Buddhist monk without any accessory. The image posture was still in the meditation sitting with both feet revealed and hand postures were created in varied postures. The iconological significance of Phra Bhaisajyaguru's image in this period is the left hand placed upward on the left knee and a Chinese pagoda placed on the palm.

Phra Bhaisajyaguru's image had been changed during 2007–2016 by the influence of the Buddhism belief, iconology and formation in Thailand. The Buddhism arts of the Phra Bhaisajyaguru's images had been combined with Theravada Buddhism belief which resulted in having the images created in varied formations. However, Thai Buddhism arts are more revealed, such as the Thai facial structure and rope wearing similar to Thai Buddhist monks, especially, the images still comprise of 32 physical characteristics of the Buddha such as, two long ears, facial frame, eyebrows, helical hair bundles, body roped as a Thai Buddhist monks, the right hand in the varied hand postures but the left hand placed upward on the left knee with a pot of medicine on the palm as the important iconology of Phra Bhaisajyaguru's image.

According to the research of "The concept, belief and the iconology of Phra Bhaisajyaguru 's image in Thailand", the researcher found that the Phra Bhaisajyaguru or the Medicine Buddha is recognized for the healing power to cure illness and diseases for the human. This belief has existed in China since the 10th Century as found in the scriptures and iconic images; and expanded to many countries including Thailand. In the 18th Century, the belief of Phra Bhaisajyaguru expanded to Thailand by the influence of the King Jayavarman VII of Cambodia. In the early period, the Phra Bhaisajyaguru's image was created similar to Buddha image in the Naga Throne, however; the Phra Bhaisajyaguru's image has the pot of medicine on the palm as the difference. The decline of the Khmer Empire affected the belief of Phra Bhaisajyaguru to disappear from Thailand. Until the Reign of King Rama 5, Chinese-Mahayana Buddhism has been more accepted in Thailand as the Chinese architecture temples were built in the country and had the Phra Bhaisajyaguru's image installed as one of the principal Buddha images. Chinese Buddhism arts were established in the Phra Bhaisajyaguru's image as the image has the pagoda on the palm instead of the pot of medicine. The pagoda on the palm of this Buddha image reflected the belief of Taoism. Later in the past decade or during the year 2007-2016, the Phra Bhaisajyaguru's image had been created with the combination of Mahayana Buddhism from China and Theravada Buddhism in Thailand and presented Thai Buddhist arts as in accordance of iconology of Phra Bhaisajyaguru's image which comprised of Thai facial structure, accessories, and ropes. In conclusion, the Phra Bhaisajyaguru's image has a pot of medicine on the palm of the image as the significant iconology.
